

Základní pedagogické kategorie

- pedagogické kategorie rozeznáváme tyto:

- edukace
- výchova
- vzdělávání
- edukační cíl
- edukační činitelé
- edukační prostředky
- edukační formy
- pedagogické metody
- pedagogické principy

edukace

- výchova - v širším slova smyslu (výchova + vzdělávání), nejednoznačný termín → zahrnuje v sobě jak výchovu v užším slova smyslu, tak i vzdělávání
- věda zabývající se výchovou a vzděláváním
- záměrné, cílevědomé a systematické působení na rozvoj jedince, jeho schopností, vědomostí, dovedností, hodnot, morálních a mravních kvalit osobnosti
- permanentní proces probíhající od narození jedince až do jeho smrti
- determinovaný mnoha faktory, z nichž základní jsou dědičnost, prostředí
- historicky, sociokulturně podmíněná – determinována ideály společnosti, ekonomickou situací státu
- vždy konkrétní povahy – v určité společnosti, pro určitou společnost, na úrovni této společnosti
- směr od heteroedukace (výchova druhým jedincem - dětství) k autoedukaci („sebevýchově“)
- velmi vhodné co nejdříve efektivně propojit oba procesy
- pluralita – iniciátorů, cílů, obsahů, forem, metod, prostředků aj. – integrace např. - prostřednictvím *národního kurikula* => diferenační a integrační procesy
- mnohostranně orientovaná – plný rozvoj osobnosti, proces rozvíjející všechny složky osobnosti v co největší harmonii
- mnohostranně orientovaná edukace by měla:
 - připravit na sociální role (občan, pracovník, partner, uživatel volného času, rodič, řidič, ochránce život. prostředí, tvůrce a uživatel hodnot aj.)
 - rozvíjet fyzické i duševní, psychické kvality jedince – vědomosti, dovednosti, návyky, schopnosti, postoje, potřeby, zájmy
 - rozvíjet v jednotlivých oblastech kultury (věda, filozofie, technika, umění, ekonomika, právo, politika, sport, morálka, zdraví aj.) – vždy některá složka/y převažuje, je dominantnější a další jsou doplňující
- univerzální proces – edukace určena všem jedincům, zdravým, postiženým i nadaným
- Intencionální edukace (výchova) = přímá - bezprostřední výchovně-vzdělávací působení pedagoga
- Funkcionální edukace (výchova) = nepřímá - např. prostřednictvím vhodně pedagogicky adaptovaného prostředí

výchova

- v užším slova smyslu
- proces směřující primárně k rozvoji jedincových postojů (obecné, specifické, hodnotící kritéria, pochopení procesu hodnocení aj.) potřeb, zájmů, chování
- výsledek: charakter, sociální chování
- realizována může být ve škole, mimo školu i v rodině
- výchovné složky (tradiční pojetí → nové pojetí):
 - výchova světonázorová → náboženská, filozofická,
 - rozumová → jazyková, vědecká, ekologická;
 - pracovní → technická, ekonomická, pracovní;

- mravní → mravní, právní, politická, multikulturní
- estetická → kulturní, umělecká
- tělesná → zdravotní, pohybová
- další → dopravní aj.
- rozlišujeme výchovu přímou a nepřímou

vzdělávání

- proces směřující primárně k rozvoji jedincových:
 - vědomostí (představy, pojmy, názvy)
 - dovedností, návyků (motorické, intelektuální)
 - schopností (motorické, intelektuální)
- proces, který vede k učení
- vzdělávacími výsledky jsou (primárně, ale nejen) vzdělanost, vzdělání, kvalifikace atd.
- klíčové pojmy, které se lze zařadit k tomuto tématu:
- vzdělání - prostřednictvím vzdělávacích procesů osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty a normy
 - úroveň, stupně, druhy vzdělání – rozlišujeme vzdělání základní, střední a vysokoškolské
 - může být teoretické nebo praktické
- vzdělanost - dosažená vzdělanost populace – podíl osob v zemi s určitou úrovní vzdělání
 - sociologicky: vzdělanostní struktura obyvatelstva
 - důležitým kritériem kvalita vzdělání poskytovaného školami
- vzdělavatelnost - schopnost jedince se vzdělávat
 - potenciál jedince dosáhnout takové úrovně vědomostí, dovedností a návyků, která je v dané společnosti považována za vzdělání
 - ovlivněno biologickými faktory (genetická zátěž, poškození organismu, nemoc aj.), psychologickými faktory (úroveň kognitivních schopností, motivace, autoregulace aj.), pedagogickými faktory (kvalita edukačního působení) a sociálními // sociokulturními faktory (kvalita sociálního prostředí, socioekonomické zázemí, dostupnost vzdělávacích příležitostí aj.)
- učení - psychický proces, který v jednotě tělesných a duševních předpokladů, je rozhodujícím faktorem v adaptaci člověka na jeho přírodní a společenské prostředí

Základní pedagogická terminologie (ŠVEC, S., 2002, s. 18)

stránky rozvoje jedince	druhy učení (se)	oblasti, domény edukace			
		edukační procesy	cíle a výsledky edukace	úrovně edukace	možnosti a hranice edukace
intelektový rozvoj	kognitivní učení (se)	vzdělávání	vzdělání	vzdělanost	vzdělavatelnost
citový a volní rozvoj	sociální učení (se)	vychovávání	vychování	vychovanost	vychovatelnost
senzorický a motorický rozvoj	percepčně-motorické učení (se)	„vycvičování“	„vycvičení“	„vycvičenost“	„vycvičitelnost“

edukační cíl

- starší označení: výchovný cíl, cíl výchovy
- základní pedagogická kategorie

- ucelená představa (ideál) předpokládaných a žádoucích rysů jedince, které lze získat edukací, určuje směr edukačního působení
- z cílů vyplývají prostředky a také metody, formy, obsah atd.
- problematikou výchovných cílů se zabývá pedagogická teleologie
- druhy cílů: individuální – sociální, obecné – specifické, materiální/informativní – formální/formativní, adaptační – anticipační, teoretické – praktické, autonomní – heteronomní
- důležité členění cílů dle dokumentu UNESCO „Učení je skryté bohatství“ z něhož vychází cíle RVP ZV

edukační činitelé

- osoby nebo prostředky které se účastní edukačního procesu
- starší označení výchovní činitelé
- dělení činitelů výchovy :
 - pedagog (rodič, učitel, vychovatel, mistr odborného výcviku, ředitel školy, poradce aj.),
 - jedinec, který je ve středu výchovně-vzdělávacího procesu (dítě, žák, účastník, zaměstnanec)
 - edukační prostředky / výchovné prostředky (individuální, skupinové, hromadné aj. vyučování, působení pedagogicky adaptovaného prostředí, masmédiá, práce, hra, umění, sport, skupina - kolektiv aj.)
- účinnost edukačního procesu závisí na všech třech činitelích u niž jsou dány konkrétní předpoklady // podmínky:
 - u žáka jsou důležité jeho fyzické a psychické předpoklady, jeho aktivita atd.,
 - u pedagoga jeho klíčové jeho charakterové vlastnosti, hodnotová orientace, všeobecné–odborné–pedagogicko-psychologické vzdělání, zkušenosti, návyky, dovednosti (komunikační, organizační, rétorické), rysy osobnosti (tvořivost, optimismus, takt, klid, spravedlivost, zaujetí, láska k dětem, zásadovost, morálnost atd.)
 - u prostředků je důležitá jejich vhodnost a míra, jejich vzájemné doplňování se a podporování se

edukační prostředky

- metody nebo formy nebo konkrétní materiální prostředky
- starší označení výchovné prostředky
- existuje několik dělení prostředků
- výchovné prostředky :
 - vyučování: individuální, skupinové, hromadné aj.
 - působení pedagogicky adaptovaného prostředí
 - masmédiá
 - práce
 - hra
 - umění
 - sport
 - skupina – kolektiv
- edukační prostředky materiální X nemateriální
- jejich působení může být intencionální X neintencionální
- do prostředků patří (BLÍŽKOVSKÝ, B., 1992):
 - edukační činitelé (ve smyslu lidé, instituce, organizační formy), obsahy (obsah výuky, programy), metody a prostředky v tradičním slova smyslu, edukační prostředí (materiální, nemateriální)

edukační formy

- struktura, způsob existence, vnější uspořádání jevů a procesů výchovy
- starší označení formy výchovně-vzdělávací práce, formy výchovy
- dělení forem výchovy - heteroedukace a autoedukace:
 - 1. školní edukace
 - školní výchova – výchova realizovaná ve škole
 - vyučování – dle státního a školního kurikula,
 - mimovyučovací školní aktivity,
 - vliv školního prostředí
 - institucionální edukace, specializovaná a profesionalizovaná instituce, úloha systematizační a integrační
 - 2. mimoškolní edukace
 - mimoškolní výchova – výchova realizovaná mimo školu
 - síť společenských, kulturních organizací, masmédiá
 - funkce: poradenská, agitační, edukační, aj.
 - 3. rodinná edukace
 - rodinná výchova – jednoznačnost, realizovaná v rodině rodiči
 - rodina vychovává své členy veřejným míněním, obsahem rodinného života
 - prostor pro vlasteneckou výchovu, estetickou, kulturní, tělesnou a sportovní, rozvoj morálních kvalit, pracovních návyků aj.
 - dělení rodiny na úplnou a neúplnou; základní a rozšířenou; funkční, konsolidovanou, disharmonickou a nefunkční
 - 4. autoedukace
 - sebevýchova – zahrnuje sebevýchovu v užším slova smyslu (formování postojů a zájmů) a sebevzdělávání

pedagogické metody

- způsob, jakým je dosahováno určitého cíle
- výchovné a vzdělávací metody, ale i metody empirického výzkumu, většinou kvalitně rozvinuty a exaktní
- v pedagogice hovoříme o následujících třech typech metod:
 - 1. metody výchovné – splnění cílů jednotlivých výchovných složek a tvorba postojů, potřeb a zájmů vzdělávané osobnosti
 - 2. metody vyučovací – pedagog rozvíjí vědomosti a pěstuje dovednosti a návyky žáků
 - 3. metody vědeckovýzkumné – slouží k obohacování pedagogiky novými poznatky
- dělení metod na
 - metody přímého výchovného působení (vysvětlování, hodnocení)
 - metody nepřímého výchovného působení (vliv učitele, příklad)
- dělení pedagogických metod I.:
 - 1. podle fáze pedagogického procesu:
 - a) motivační
 - b) expoziční
 - c) fixační
 - d) diagnostické
 - 2. podle zdroje poznání:
 - a) slovní
 - b) přímé zkušenosti
 - 3. podle postupu pedagogické práce:
 - a) srovnávací
 - b) analytické a syntetické
 - c) induktivní a deduktivní
 - d) genetické a dogmatické

-dělení pedagogických metod II.:

1. základní metody:

- a) rozumové (popisování X zdůvodňování)
- b) emoční (vyvolání citů X tlumení citů)
- c) návykové a dovednostní (vytvářející X přetvářející X potlačovací)

2. komplexní metody:

- a) ovlivňování osobnosti (autoritou)
- b) ovlivňování společenstvím (kolektivem)
- c) ovlivňování životním procesem (režimem)

3. odražené metody:

- a) parciální (slovesné X hudební X výtvarné X pohybové)
- b) kombinované (rozhlasové X divadelní X filmové X televizní)

pedagogické principy

- nejobecnější požadavky, normy, pravidla, která vyplývají ze zákonitostí výchovně-vzdělávacího procesu a optimalizují výchovně-vzdělávací činnost
- jeden z nejvýznamnějších atributů systému výchovy
- těsně souvisí s výchovnými cíly i s procesem plnění těchto cílů
- možné pojetí - pedagogický princip = pedagogická zásada (zásada se stává principem až po jejím opětovném prověření praxí)
- základní rozdělení pedagogických principů:
 - princip cílevědomosti
 - princip soustavnosti
 - princip aktivity
 - princip názornosti
 - princip uvědomělosti
 - princip trvalosti
 - princip přiměřenosti
 - princip emocionálnosti
 - princip všestrannosti
- rozvíjející pedagogické principy:
 - princip spojení školy se životem
 - princip úcty ke každému člověku
 - princip demokratického vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným
 - princip jednoty výchovného působení
 - princip vědeckosti
 - princip individuálnosti
 - princip zpětné vazby
 - princip spojení teorie s praxí
- v alternativní výchově uplatňovány dva základní principy:
 - princip svobody určené pravidly
 - princip činnosti a tvořivé aktivity

Literatura : JŮVA, V. sen. a jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1999.

JŮVA, V. et al. *Základy pedagogiky (pro doplňující pedagogické studium)*. Brno : Paido, 2001.

POSPÍŠIL, R., VLČKOVÁ, K. *Úvod do pedagogiky*. ELPORTÁL, Brno : MU Brno, 2006. s. 88. ISSN 1802-128X. <https://is.muni.cz/auth/elportal/studovna.pl>.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené vydání. Praha : Portál, 2001.

STOJAN, M. *Základní pedagogické kategorie*. Brno : Masarykova univerzita, 1999.

SVOBODOVÁ, J., ŠMAHELOVÁ, B. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno : MSD, 2007.

ŠVEC, Š. et al. *Jazyk vied o výchove*. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2002.